

ABDURRAHMAN CÂMÎ'NİN ÇİHL HADİS ADLI ESERİ

Arş. Gör. Dr. Çetin KASKA

Öz: Hazreti Peygamber'in sözlerinden ibaret olan hadislerden kırk tanesinin bir araya getirilmesiyle oluşan eserlere *Çihl Hadis* / *Kırk Hadis* denilmektedir. *Kırk Hadis*'ler dinî, ahlakî, öğretici, edebî ve sosyal özellikleriyle İslamiyet'in dünya ve hayat görüşünü ifade etmektedir. Bu tür eserler hem manzum ve mensur olarak kaleme alınmış, hem de nazım-nesir karışık bir tarzda telif edilmiştir. Asırlar boyunca Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında şair ve yazarlar tarafından kaleme alınan *Kırk Hadis*'ler, dinî edebiyatın en önemli türlerindedir. Hicri dokuzuncu yüzyılda İran'da yaşayan mutasavvıf ve şair Abdurrahman Câmî de bir *Çihl Hadis* yazmıştır. Her hadisin ikişer beyitle açıklandığı Câmî'nin bu eseri, özellikle birçok Türk şair tarafından taklit edilmiştir. Câmî bu eseri sade, akıcı ve basit bir dil ile kaleme almış, süslü ve muğlak ifadelerden kaçınmıştır. Bu makalede Abdurrahman Câmî hakkında detaylı bilgi verilmiş, Türkiye kütüphanelerinde bulunan *Çihl Hadis* adlı eserinin nüshaları tarif edilmiş ve 886 tarihli bir *Çihl Hadis* nüshasının Farsça metni yazılmış ve Türkçe tercümesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çihl Hadis, Kırk Hadis, Abdurrahman Câmî, Farsça.

ABDURRAHMAN JAMI'S WORK NAMED CIHL HADITH (FORTY HADITH)

Abstract: The works created by gathering forty of the hadiths, which are the words of the Prophet, are called Cihl Hadith / Forty Hadith. Forty Hadiths express the world and life view of Islam with its religious, moral, instructive, literary and social features. Such works were both written in verse and prose, and were arranged in a mixed style in verse-prose. Forty Hadiths, written by poets and writers in Turkish, Arabic and Persian literatures for centuries, are among the most important types of religious literature. Abdurrahman Jami, who lived in Iran in the ninth century, wrote a Cihl Hadith, which translated forty hadiths and eighty couplets. This work was especially imitated by many Turkish poets. Jami wrote this work in plain, fluent and simple language, and avoided fancy and ambiguous expressions. This article provided detailed information about Abdurrahman Jami, copies of works from the library described Cihl Hadith found in Turkey and the Persian text of a copy of Cihl Hadith dated 886 and translated into Turkish.

Key Words: Çihl Hadith, Forty Hadith, Abdurrahman Jami, Persian.

1. Giriş

Hazreti Peygamber'in sözlerinden ibaret olan hadislerden kırk tanesinin bir araya getirilmesiyle oluşan eserlere *Çihl Hadis* / *Hadis-i Erbaîn* / *Kırk Hadis*

ORCID ID : 0000-0002-1168-5522

DOI : 10.31126-akrajournal.755013

Geliş tarihi : 19 Haziran 2020 / Kabul tarihi: 08 Temmuz 2020

* İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü.

denilmiştir. *Kırk Hadîs*, Arapçada *Erbain-Erba'ûn* ve Farsçada *Çihl-Çihil* gibi adlarla anılmıştır. *Çihl Hadîs*ler mensur, manzum ve nazım-nesir şeklinde yazılmıştır. Tarih boyunca birçok Arap, Türk ve İranlı, Peygamber Efendimizin dinî konular hakkındaki kırk hadisini başkalarına öğretmek ve ezberlemenin ahirette büyük bir mükâfata nail olunacağına dair rivayetlerden dolayı *Çihl Hadîs* derlemiş, tercüme ve şerh etmiştir. Bu derlemeleri yazanlar Hazreti Peygamber'in tavsiye ve emirlerini detaylı veya muhtasar bir şekilde yazmışlardır. Dinî, edebî, sosyal ve ahlaki yönü bulunan *Çihl Hadîs*lerin muhtevasını İslam'ın şartları, takva, zühd, ibadet, ilim, sosyal ve ahlakî hayat, siyaset, hukuk, hüsn-i hat ve tıp oluşturmaktadır. *Çihl Hadîs* derlemelerinin nedenleri şöyle sıralanabilir: Peygamberin şefaatine nail olma, fakih, şehit ve âlim olarak haş-redilme, sevap kazanma, cennete girme... Arap edebiyatında kırk hadisler daha çok mensur olarak yazılmıştır. Bunun nedeni de ediplerden ziyade, şeyh ve âlimlerin kırk hadis yazmalarıdır. Fars edebiyatında kırk manasına gelen çihl kelimesi etrafında *çihl sûtûn*, *çihl gîsû*, *çihl menâr*, *çihl duhterân*, *çihl vezir*, *çihl ten*, *çihl bânû*, *çihl sâl*, *çihl çerâğ*, *çihl kad*, *çihl rûz*, *çihl çille* gibi çok sayıda kavram oluşmuştur. Fars edebiyatında Kırk Hadisler genellikle hadis metninin yazılmasıyla başlamış, daha sonra her hadisin kısa tercümesi verilmiş ve ihtiyaç duyulması hâlinde açıklama yapılmıştır. Bu düzen hem manzum hem de mensur kırk hadislerde bu şekilde ele alınmıştır. Fars edebiyatında rağbet gören bu türün bazıları sadece hadis metinlerinden ibarettir, bazıları da tercüme ve açıklamalarla genişletilmiştir. İran'da *Çihl Hadîs* türü edebi bir çehreye bürünmüş ve bu tür daha çok manzum olarak kaleme alınmıştır. Hz. Ali hakkında derlenen Kırk Hadisler ilk defa Fars edebiyatında görünmektedir ve Farsça yazılan ilk kırk hadis Muhammed b. Muhammed b. Aliyyü'l-Ferâvî'nin *Tabîbü'l-Kulûb* adlı eseridir. Bu eser 1107'de kaleme alınmıştır. On ikinci yüzyılda İmamüddin Hasan b. Ali'nin kaleme aldığı *Erbainü'l-Bahâî*, on dördüncü yüzyılda Ahmed Rûmî'nin yazdığı *Ümmü'l-Kitâb* ve Seyyid Sadr'ın derlediği *Tuhfetü'l-Hâkanî* bu türün seçkin eserleri arasındadır. Peygamberimizin şefaatine nail olmak ve bazı hadislerde zikredilen müjdelere ulaşmak için, hicri dokuzuncu yüzyılda İran'da yaşayan mutasavvıf şair Abdurrahman Câmî de bir *Çihl Hadîs* yazmıştır. Câmî bu eserini manzum olarak kaleme almış, her bir hadisi iki beyitle tercüme etmiştir. Câmî eserini aruzun feilâtün, mefâilün, feilün kalıbıyla yazmıştır. Câmî'nin manzum *Çihl Hadîs'ini* örnek alan İdris-i Bitlisî hem Türkçe, hem de Farsça bir *Çihl Hadîs* kaleme almıştır. Ayrıca Fuzûlî, Rihletî, Seyyid İbrahim, Mehmed Zühdî, Antakyalı Münif, Nâbî ve Alî Şîr Nevâî gibi şairler Câmî'nin adı geçen eserini manzum olarak Türkçeye tercüme etmişlerdir (Karahana, 2002:470-73; Ahmedzâde, 1393: 396; Canım, 2016: 32; Akkuş, 2007: 43; Mermer, 2005: 60; Kılıç, 2001: 93-101;

Pala, 2002: 282-83; Kara, 1981:4/11; Hatiboğu, 1991: 1-30; Karahan, 1954: 5-17).

2. Abdurrahman Câmî

Câmî, İran'ın hicri dokuzuncu yüzyıl şair, edip ve mutasavvıflarındandır. 817'de Câm şehrinin Harcird kasabasında doğmuştur. Baba tarafından nesebi hicri ikinci yüzyılda Hanefî fakîhi Muhammed b. Hasan-i Şeybânî'ye dayanmaktadır. Babası İsfahân yakınlarında bulunan Deşt şehrendendir, ancak hicri sekizinci yüzyılda Horasan'a göç edip, Câm şehrine yerleşmiştir. Câmî'nin asıl lakabı İmâdüddîn olmasına rağmen Nureddîn lakabıyla meşhur olmuştur. Hâtemü's-şuarâ lakabı da kendisi için kullanılmıştır. İlk eğitimini Harcird'te almış, yaklaşık on üç yaşındayken babasıyla birlikte Herât'a gitmiş, orada ikamet etmiş ve Câmî adıyla şöhret bulmuştur. İlk şiirlerinde Deştî mahlasını kullanmış, daha sonra Câmî ile değiştirmiştir. Câmî mahlasını Câm şehrinde doğması ve Şeyhülislâm Ahmed-i Câm'a olan saygısı nedeniyle aldığını söylemiştir. Herât'ta ilk önce Medrese-i Bâzâr-i Hûş ve daha sonra Nizâmîye Medresesi'nde edebî ilimler alanında eğitim almış, Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî, Câcermî ve Hâce Alî-i Semerkandî'nin ders halkasına katılmış ve büyük ihtimalle yirmi yaşında, daha fazla ilim öğrenmek için Semerkand'a gitmiştir (Muhabbeti, 1993: 109-11; Safâ, 1369: 347-68; Şâfî, 1380: 181-86; Dihhudâ, 1998: 7417).

Semerkand'ta Kâzizâde-i Rûmî'nin astroloji dersine iştirak etmiş, tefsir, hadis, kelâm, musîkî ve muamma gibi ilimleri öğrenmiş, birkaç yıl Semerkand'da kaldıktan sonra 850'de Herât'a geri dönmüştür. Semerkand'ta ilim tahsil ederken tasavvufa merak salmış ve Nakşibendi tarikatı'yla tanışmıştır. Herât'a döndükten sonra Sa'deddîn-i Kâşgarî'yi kendisine mürşit tayin etmiş ve Kâşgarî'nin vefatından sonra Ebû Saîd Bahâdır zamanında Hâce Abdullâh Ahrâr ile tanışmıştır. Mürit ve talebesi Abdülgafûr-i Lârî'ye göre Câmî 68 yaşındayken yani 885'te Hâce Abdullâh Ahrâr'ın ders halkasını terk edip, tasavvufa yönelmiştir. Yaklaşık elli yaşında şeyhi Sa'deddîn-i Kâşgarî'nin torunuyla evlenmiş ve dört oğlu olmuştur. Sarayında bulunduğu Ebû'l-kâsım Babür'ü iyilikle yâd edip, onun adına *Hilye-i Hulel* adında bir eser yazmıştır. Timurlular sarayında nüfuzu ve tesiri büyüktür ve hac ziyareti sırasında Hüseyin Baykara kendisini her türlü giderden muaf tutmuş, merkezi valiliklere onu iyi karşılaması için mektup göndermiştir (Muhabbeti, 1993:109-11; Safâ, 1369: 347-68; Okumuş, 1993: 94-99).

Câmî sayesinde Alî Şîr Nevâî, Nakşibendi tarikatı müritleri arasına dâhil olmuştur. Câmî diğer sufilerin aksine her tabakadan insanla birlikte bulunmuş ve yalnızlığı çok sevdiğinden dolayı medrese şeyhleriyle birlikte oturmaktan

içtinap etmiştir. İnzivaya çekildikten sonra, çok sayıda eser yazmış ve bu eserler sayesinde hicri dokuzuncu yüzyılın en meşhur mutasavvıf ve şairi olmuştur. İyi bir hatta sahip olup, *Subhatü'l-ibrâr*, *Silsiletü'z-zeheb* ve *Şevâhidü'n-nübüvve* adlı eserlerini istinsah etmiş, ömrü boyunca mal biriktirmemiş, şatafata meyletmemiş ve sadece çuldan bir elbise giymiştir. Câmî döneminde zengin ve huzurlu olan Herât, şair ve hüner sahibi kimselerin sığınağı hâline gelmiştir. Bu dönemde birçok Timurlu şah, şehzade ve devlet adamı ile çok sayıda kadın şiir söylemiş, Câmî ve Kâsım-i Envâr hicri yedi ve sekizinci yüzyıl şairlerinden Nizâmî ve Emîr Hüsrev'i taklit ederek önemli eserler yazmışlardır. Câmî daha çok Nakşibendi tarikatı, seyrü sulûk yolu ve İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine yoğunlaşmış, fikir yönünden Hâce Abdullâh Ahrâr'dan etkilenmiştir. Eserlerine bakıldığında Nakşibendi tarikatına bağlanıp, onun gereklerini tebliğ ettiği görülmektedir. Hatta Nakşibendi silsilesine intisap noktasında bir eser de kaleme almıştır. Tasavvuf şeyhi İbnü'l-Arabî'ye ilgi göstermiş, onun *Fusûsü'l-hikem* ve *Fütühât-i Mekkiye*'sini sürekli göz önünde bulundurmuş ve *Fusûsü'l-hikem*'i iki defa şerh etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışını benimsemiş, şeyhlerin kerametlerine ve sufilerin olağanüstü hâllerine ilgi göstermiştir (Okumuş, 1993: 94-99; Dâdbih vb., 1379: 56-63; Hânlerî, 1347: 157-58; Kazâî, 1386: 298-301).

Câmî bütün sermayesini talebeleri, hankahı, mescit, medrese, ihtiyaç sahipleri ve diğer hankahlar için sarf etmiştir. Muhtemelen altmış yaşından sonra sağlığı kötüleşmiştir, çünkü eserlerinde zayıflık, ihtiyarlık ve güçsüzlükten şikâyet etmiştir. On dört günlük bir hastalıktan sonra 18 veya 19 Muharrem 898'de vefat etmiş, Sultan Hüseyin Baykara, Alî Şîr Nevâî ve Herât'ın diğer önemli eşrafi cenaze törenine iştirak etmiştir. Şeyhi Sa'deddîn-i Kâşgarî'nin yanında toprağa verilmiş, Alî Şîr kendisine çok ihtişamlı bir türbe yapmış, ancak I. Şah İsmail-i Safevî, Herât'ı ele geçirince türbesini yakmıştır. Türbesi yakılmadan önce müritleri ve oğlu Ziyâeddîn Yusuf'un naaşını başka bir yere götürdükleri ve adı geçen olaydan sonra geri getirdikleri rivayet edilmiştir. Günümüzde kabri Taht Mezâr adıyla bilinmektedir. Câmî'nin vefatıyla klasik Fars edebiyatının altın döneminin sona erdiği söylenmiştir (Muhabbeti, 1993: 109-11; Safâ, 1369: 347-68; Okumuş, 1993: 94-99).

Câmî neredeyse Fars edebiyatının manzum ve mensur bütün kalıplarıyla eser yazmıştır. Şiirleri sağlam lafız ve ibarelere sahiptir. Sözlerinde muasırlarının yavan ve basit ifadeleri yoktur. Arapça eserler yazmasına rağmen daha çok Fars edebiyatına ilgi göstermiştir. Kaside ve gazelerde Hâfız, Enverî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Selmân-i Sâvecî'yi taklit etmiş, bazı şiirleri Sa'dî, Nizâmî, Enverî, Emîr Hüsrev'e nisbet edilmiştir. *Hirednâme* ve *Salmân ve Absâl* adlı eserlerini Nizâmî'yi taklit etmek yerine yeni bir üslupla kaleme al-

mıştır. Hicri dokuzuncu yüzyılın süslü ve muğlak üslubunun aksine onun beyanı açık ve sadedir. Ancak bazen edebî sanatlara fazla ilgi göstermesi ve ısrarla sözü uzatmasından dolayı şiirleri bıkkınlık uyandırmaktadır (Muhabbeti, 1993:109-11; Devletşâh, 1337: 546-47; Hakikat, 1368: 139-40; Okumuş, 1993: 94-99).

Câmî yaklaşık elli yaşından önce lirik şiirler söylemeye başlamış, bu tür şiirlerini üç divanda toplamıştır. Gençlik dönemi başındaki şiirlerinden oluşan ilk divanı *Fâtihatü 'ş-şehâb'* 884'te tertip etmiştir. Orta yaş şiirlerinden oluşan ikinci divanı *Vâsîtatü 'l-'ıkd'* 885'te düzenlemiştir. Yaşlılık dönemi şiirlerinden oluşan üçüncü divanı *Hâtîmetü 'l-hayat'* 896'da tertip etmiştir. İlk divanı 65 yaşına kadarki şiirlerinden, ikinci divanı 66-75 arası şiirlerinden ve üçüncü divanı ömrünün son üç yılındaki şiirlerinden oluşmaktadır. Dönemin aksine divanlarında methiye yoktur (Muhabbeti, 1993: 109-11; Okumuş, 1993: 94-99; Dâdbih vb., 1379: 56-63; Safâ, 1369: 347-68).

Edebî Eserleri: 1-*Dîvân-i Kasâid ve Gazelyyât*. 2-*Heft Evreng* (Yedi mesneviden oluşmaktadır). 3-*Rubâiyyât*. 4-*Risâle-i Kâfiyye*. 5-*Risâle-i Arûz*. 6-*Risâle-i Mu'ammâi*. 7-*Tashîf*. 8-*Bahâristân* (Sekiz baktan oluşan bu eser Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eseri taklit edilerek mensur ve manzum yazılmıştır). 9-*Risâle-i Şerh-i Rubâiyyât*. 10-*Risâle-i Münşeât*. 11-*el-Fevâ'idü 'z-Ziyâ'iyye fî Şerhü 'l-kâfiyye*. 12-*Sarf-i Farsî*. 13-*Tecnîsü 'l-lugat/ Tecnîsü 'l-hat*. Tasavvufî Eserleri: 1-*Nakdû 'n-nusûs fî Şerh-i Nakşi 'l-fusûs*. 2-*Levâ'ih*. 3-*Levâmi'*. 4-*Şerh-i Kasîde-i Tâ'iyye-i İbn Fâriz*. 5-*Risâle-i Nâ'iyye*. 6-*Şerh-i Beyt-i Emîr Hüsrev-i Dihlevî*. 7-*Sohenân-i Hâce Pârsâ*. 8-*Eşi'atü 'l-lema'ât*. 9-*Risâle-i Şerâit*. 10-*Risâle-i Mezheb-i Sûfî*. 11-*Risâle fî 'l-vücûd*. 12-*Şerh-i Miftâhü 'l-gayb-i Sadreddin-i Konevî*. 13-*Risâle-i Su'âl ve Cevâb-i Hindustân*. 14-*Nakdû 'n-nusûs fî Şerhü 'l-fusûs (Arapça)*. 15-*Nefehâtü 'l-üns*. 16-*Menâkıb-i Şeyhülislâm Hâce Abdullâh Ensârî*. Kelâm, Hadis ve Kur'ân ile İlgili Eserleri: 1-*Şevâhidü 'n-nübüvve*. 2-*İ'tikâtnâme/Akâid*. 3-*Çihl Hadîs*. 4-*Risâle-i Menâsik-i Hac ve Umre* 5-*Risâle-i Kebîr-i Menâsik-i Hac*. 6-*Risâle-i Tehlîliyye* (Hânlerî, 1347: 157-58; Muhabbeti, 1993: 109-11; Okumuş, 1993: 94-99; Dâdbih vb., 1379: 56-63; Safâ, 1369: 347-68).

3. Câmî'nin Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Çihl Hadîs Nüshaları

Çihl Hadîs'in tespit ettiğimiz kadarıyla kırk beş nüshası Türkiye'de bulunmaktadır. Bu nüshaların en eskileri 886 tarihlidir. Kırk beş nüshanın beşinin istinsah tarihi 886'dır. Otuz iki nüshanın üzerinde herhangi bir istinsah tarihi yoktur. On sekiz nüsha müstakil olmasına rağmen, yirmi beş nüsha başka eserlerin içinde yer almaktadır. En yeni nüshanın istinsah tarihi 1566'dır. *Çihl Hadîs*'in Türkiye'de bu kadar çok nüshasının bulunması, halkın Abdurrahman Câmî'ye ve bu esere olan ilgisinden kaynaklanmaktadır.

- 1-Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 000046, vr. 5.
- 2-Süleymaniye Ktp., Yeni Camii, nr. 000091, vr. 400-402.
- 3-Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 000005, istinsah tarihi 1193, vr. 20.
- 4-Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 000003, vr. 12.
- 5-Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 000004, vr. 12.
- 6-Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 001028, vr. 19-22.
- 7-Nurosmaniye Ktp., nr. 004176, vr. 558-560.
- 8-Nurosmaniye Ktp., nr. 004171, vr. 584-585.
- 9-Nurosmaniye Ktp., nr. 004179, vr. 9-10.
- 10-Nurosmaniye Ktp., nr. 004897, vr. 31-38.
- 11-Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 000199, istinsah tarihi 1288, vr. 24.
- 12-Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 000049, istinsah tarihi 886, vr. 1-7.
- 13-Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 000362, vr. 18-25.
- 14-Köprülü Ktp., Mehmed Asım, nr. 000403, istinsah 1008, vr. 1-8.
- 15-Topkapı Ktp., Revan Köşkü, nr. 000324, istinsah tarihi 1481, vr. 9.
- 16-Topkapı Ktp., Revan Köşkü, nr. 000330, istinsah tarihi 1566, vr. 9.
- 17-Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 000495, istinsah tarihi 1154, vr. 56b-60a.
- 18-Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 004206, vr. 2.
- 19-Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 000467, vr. 8.
- 20-Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 004185, vr. 52-59.
- 21-Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 004208, vr. 2.
- 22-Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 004207, vr. 2.
- 23- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 001574, vr. 7.
- 24- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 003518, vr. 138-142.
- 25- Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 003486, istinsah tarihi 886, vr. 27-28.
- 26-Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 000288, vr. 8.
- 27-Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 004044, vr. 369-370.
- 28-Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 004045, vr. 285-298.
- 29-Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 003242, vr.7-9.
- 30-Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 000247, vr. 9.
- 31-Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 000660, vr. 433-435.
- 32-Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 000725, istinsah tarihi 886, vr. 431-432.
- 33-Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 000269, vr. 1-10.
- 34-Süleymaniye Ktp., Kasidecizade, nr. 000077, vr. 1-6.
- 35-Süleymaniye Ktp., M. Arif- M. Murad, nr. 000074, vr. 109-116.
- 36-Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 000439, vr. 30-34.

- 37-Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 000442, vr. 319-327.
38-Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 000642, vr. 1b-3a.
39-Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 000634, vr. 64b-70b.
40-Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 001465, vr. 9.
41-Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 000248, istinsah tarihi 886, vr. 6-11.
42-Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 000538, istinsah tarihi 947, vr. 169-175.
43-İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., nr. FY1095, istinsah tarihi 10.y.y. vr.8.
44-İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., nr. FY478, istinsah tarihi 982, vr. 9.
45-İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., nr. FY494, istinsah tarihi 886, vr. 8.

4. Türk Edebiyatında Câmî'nin Çihl

Hadis'ine Yazılan Bazı Manzum Tercümeleler

Türk edebiyatında *Çihl Haûis/ Kırk Hadîs* türü Farsça ve Arapçadan yapılan tercümelemlerle başlamıştır. İmam Nevevî'nin Arapça mensur yazdığı *Erba'ûn Hadîs* ve Câmî'nin Farsça manzum yazdığı *Çihl Hadîs* özellikle Türk edebiyatında kudretli şair ve yazarlar tarafından çokça tercüme edilmiştir. Türk edebiyatında yüzlerce *Çihl Hadîs* yazılmış, bunların 76'sı manzum geri kalanıysa mensurdur. Fars ve Arap edebiyatlarına nazaran Türk edebiyatında daha fazla *Çihl Hadîs* yazılmıştır. Câmî'nin *Çihl Hadîs*'ini Türkçeye ilk defa Alî Şîr Nevâî tercüme etmiş ve bunu Câmî'nin icazetini alarak yapmıştır. Câmî, Nevâî'nin çağdaşı ve dostudur. *Çihl Hadîs*'i Türkçeye tercüme eden ikinci şair Fuzûlî'dir. Fuzûlî, Câmî gibi eserine kısa mensur bir mukaddime yazmıştır. Fuzûlî bu eseri herkesin istifade etmesi için Türkçeye çevirdiğini beyan etmiştir. *Çihl Hadîs*'i Türkçeye çevirenlerden biri de Rihletî'dir. Rihletî eserini Câmî'nin eserine sadık kalarak tercüme etmiştir. Nitekim kendisi eserinin sonunda bunu dile getirmiştir. Nâbî de *Çihl Hadîs*'i tercüme etmiş ve Farsça bilmeyenlerin istifade etmeleri için kaleme aldığını ifade etmiştir. Nâbî eseri bitirdikten sonra yazılış tarihini bir kıta ile beyan etmiştir. *Çihl Hadîs*'i tercüme eden bir diğer şair Müfid'dir, Müfid, Câmî'nin eserini Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç ayrı risale şeklinde tertip etmiştir. Müfid diğer şairlerden farklı olarak kıta yerine rubai vezni kullanmıştır. Münîf de *Çihl Hadîs*'i Türkçeye tercüme etmiş, eserinde mukaddime veya hâtimeye yer vermemiş ve eserin girişinde Hz. Ali'ye övgüde bulunmuştur. Seyyid İbrâhîm *Çihl Hadîs*'i tercüme etmiş ve bu esere uzunca bir mukaddime yazmış, Câmî'ye övgüde bulunmuş ve eseri manaların anlaşılması ve hadislerin ezberlenmesi için kaleme aldığını beyan etmiştir. *Çihl Hadîs*'i Türkçeye çevirenlerden biri de

Zühdî'dir, Zühdî, Câmî ve Nevâî'nin hadis metnine kendi eserini ilave etmiştir. Zühdî bu eseri Farsça ve Çağatayca bilmeyenler için Türkçe yazdığını ifade etmiştir (Söylemez, 2017: 20-100).

5. Câmî'nin Çihl Hadîs'i ve Türkçe Tercümesi

Aşağıda Farsçasıyla birlikte Türkçe tercümesini verdiğimiz İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Çihl Hadîs* adlı nüshanın özellikleri şöyledir: Demirbaş numarası FY494, istinsah tarihi 886, hattı talik, satır sayısı sekiz, ebadı 220x145-153x85 cm, varak sayısı sekizdir. Eserin mukaddime ve hatimesinde birkaç satırlık mensur bir açıklama yer almaktadır. Nüshanın müstensihî bilinmemektedir. Eserin cildi kırmızı meşin, cetveller rengarenk ve serlevha nefis tezhiplidir. Nüshanın unvan sayfasında *Hadîs-i Erbâîn* ve *Tercüme-i Hadîs-i Erbâîn* adları ile Süleymaniye Kütüphanesi mührü bulunmaktadır (Câmî, nr. FY494, 1b-8b). İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan nüshayı şu gerekçelere binaen seçtik; en eski nüshalardan olması, hattının anlaşılır olması, istinsah tarihi ile ebadının belli olması, nüshada herhangi bir eksikliğin bulunmaması.

هو الله سبحانه

صحيحترین حدیثی که راویان مجالس دین و محدثان مدارس یقین املا کنند حمد دانایی است که کلمات تامه جامعه بر زبان معجز بیان حبیب خود گذرانیده و آن را تایی کلام کامل و خطاب شامل خود گردانیده و بنقل رواة ثقة بعد ثقة بگوش محرومان از سعادت صحبت وی رسانیده و بنور علم بآن و عمل بموجب علم از ظلمات ضلالتشان رهانیده صلی الله علیه و آله نقله علومه و حفظه آدابہ این چهل کلمه است از آن کلمات که سهولت فهم و حفظ را بنظم فارسی ترجمه کرده می‌آید امیدواری آنرا که ناظم مترجم امروز در شرط من حفظ علی امتی اربعین حدیثا ینتفعون به داخل شود و فردا بسعادت جزاء بعثه الله يوم القيمة فقیهاً عالماً واصل و من الله مکون العصمه و العون.

Münezzeh ve pak olan Allah'ın adıyla

Din meclislerinin râvîleri ve iyi medreselerin muhaddislerinin yazdığı en sahîh hadîs Allah'ı övmektir. Allah, habîbinin olağanüstü diline derli toplu kelimeler nasip etmiş, onu kendi kâmil kelamına ve şamil hitabına muhatap kılmıştır. Güvenilen ve itimat edilen râvîlerin bu hadîsleri nakletmesiyle Peygamberin saadet sohbetinden mahrum kalanlar haberdar olmuş ve bu hadîslerin öğrettiği ilim nurundan istifade etmiş ve onlara amel etmekle karanlıktan kurtulmuştur. Peygamberimiz ilimlerin naklini ve adabın hıfzını kırk hadîs ile beyan etmiştir. Anlaşılması ve ezberlenmesi kolay kelimelerden oluşan kırk hadîs Farsça manzum olarak tercüme edilmiştir. İnşallah bu hadîsleri tercüme edenler bugün "Kim bu kırk hadîsi ümmetime öğretirse/ezberletirse büyük mükâfatta nail olur" hitabına nail olur ve yarın da "Allah kıyamet günü onu âlimler ve fakihlerle birlikte diriltir" sadasına hitap olur. (Câmî, Çihl Hadîs, nr. FY494, 1b)

لَا يُؤْمِنُ أَذْكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

هر کسی را لقب مکن مؤمن*گر چه از سهی و جان و تن کاهد
تا نخواهد برادر خود را* آنچه از بهر خویشتن بخواید

“Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”

Herkesi mümin bilme, hatta tam manasıyla çalışıp, can ve tenini yıpratma bile. Kendisi için istediği şeyi kardeşi için talep etmeyen kimseye mümin denmez. (Câmî, nr. FY494, 2a)

من اعطى لله و منع لله و احب لله و بغض لله فقد استكمل الايمان
هر که در حب و بغض و منع و عطا*نبودش دل به غیر حق مایل
نقد ایمان خویش را یابد*بر محک قبول حق کامل

Kim Allah için verirse ve Allah için men ederse; Allah için sever ve onun için buğzederse onun imanı kâmil olmuştur.

Kim sevgi, düşmanlık, kin ve bağışlama konusunda Allah'tan başkasına gönül vermese, Allah'ın kâmil manadaki terazisinde, imanının kıymetini elde eder. (Câmî, nr. FY494, 2a)

المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده
مسلم آنکس بود به قول رسول*گر چه عامی بود و گر عالم
که به هر جا بود مسلمانی* باشد از قول و فعل او سالم

“Müslüman, insanların ve diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.”

Peygamberin söylediğine göre Müslüman ister cahil ister âlim olsun, Nerede bir Müslüman varsa onun söz ve amelinden emniyet vardır. (Câmî, nr. FY494, 2a)

خصلتان لا يجتمعان في المؤمن البخل وسوء الخلق
بذل کن مال و خوی نیکو ورز* راه ایمان اگر همی پویی
زانکه در هیچ مؤمنی با هم* نشود جمع بخل و بدخویی

Bir müminde iki haslet, cimrilik ve kötü huy bir araya gelmez.

Eğer imanın yolunun peşindeysen, malını bağışla ve güzel ahlak edin, Zira hiçbir müminde cimrilik ve bencilik gibi iki haslet bir arada bulunmaz. (Câmî, nr. FY494, 2b)

يشيب ابن آدم و تشب فيه الخصلتان: الحرص و طول الامل
آدمی را ز پیری افزاید* هر زمان در بنای عمر خلل
لیک در وی جوان شود دو صفت* حرص بر جمع مال و طول امل

“İnsanoğlu ihtiyarlarda iki huy genç kalır; hırs ve bitmez/tükenmez arzu.”

İnsan yaşlanınca, ömür binasında her zaman bozukluk meydana gelir. Lakin kendisinde şu iki sıfat gençleşir: Biri mal biriktirmek için hırs ve tahakkürlük, diğeri çok uzun emeller besleme isteği. (Câmî, nr. FY494, 2b)

من لم يشكر الناس لم يشكر الله
به تو نعمت ز دست هر که رسد*نه به میدان شکر کوبی پای
کی به شکر خدا قیام کند* تارک شکر بندگان خدای

“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a şükretmez.”

Her kimin elinden sana nimet ulaşırsa ulaşsın, şükür meydanından ayağını çekme.

Allah’ın kullarına şükretmeyen kimse, ne zaman Allah’a şükretmeye yeltenir? (Câmî, nr. FY494, 2b)

تَهَادُوا تَحَابُّوا

دوستی مغز و پوست دشمنی است* تا کی از مغز سوی پوست شوید
به‌دایا کنید داد و ستد* تا بهم زان وسیله دوست شوید

“Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz.”

Dostluk öz ve düşmanlık kabuktur. Ne zamana kadar özden geçmeden kabuk olacaksınız.

Birbirinize hediye veriniz ki bu vesile ile dost olasınız. (Câmî, nr. FY494, 3a)

اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه

بر در خو بروی منزل گیر* چون پی حاجتی برون آبی
تا از آن هشتیر که حاجت تو* دهد از دیدنش بیاسایی

“İyiliği, güzel yüzlülerde arayın.”

Eğer bir hacet veya ihtiyaç peşindeysen, güzel yüzlü bir şahsın yanına veya evine git.

Çünkü onu görmekle senin hacet ve ihtiyacın bertaraf olacaktır. (Câmî, nr. FY494, 3a)

زر غبا تزدد حبا

دیدن دوست دوست را گه گه* چهره دوستی بیاراید
ز اتفاق دوام صحبتشان* شوق کاهد ملامت افزاید

“Seyrek ziyaret et ki, daha çok sevilesin.”

Ara sıra dostu ziyaret etmek, dostun çehresini güzelleştirir.

Muhabbetlerinin devamı neticesinde şevk azalır ve azarlama çoğalır. (Câmî, nr. FY494, 3a)

طوبى لمن شغلة عينه عن عيوب الناس

ای خوشا کو به عیب بینی خویش* پیشه‌ای هنروران گردد
عیب او پیش دیده و دل او* پرده عیب دیگران گردد

“Kendi kusuru, başka insanların kusurlarıyla uğraşmaktan kendisini alıko- yana ne mutlu!”

Hüner sahiplerine önder olmak için ilk önce kendi ayıbını gören kimseye ne mutlu!

Ayıpları göz önünde ve gönlü diğerlerinin ayıbını örtmektedir. (Câmî, nr. FY494, 3b)

الغنى اليأس مما في أيدي الناس

گر دلت را توانگری یابد* که توانگر دلی نکو هنریست
باز کش دست همت از چیز* که به دست تصرف دگریست

“Zenginlik, insanların ellerindekienden ümit kesmektir.”

Eğer gönlüne zenginlik gerekirse ki bir gönlün zenginliği iyi bir hünerdir. Başkasının tasarrufunda olan her şeyden himmet elini çek. (Câmî, nr. FY494, 3b)

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَغْنِيهِ

تا شود در جهان علم و عمل*شاهی دین تو جمال افزای
زانچه درخور نیفتد باز ایست*زانچه لایق نباشد باز آی

“Kendisini ilgilendirmeyeni terk etmesi, insanın Müslümanlığının güzelliğindedir.”

Cihanda ilim ve amel oldukça, ey şahım dinin daha mükemmelleşecektir. Sana layık olmayan şeyden uzak dur ve sana layık olmayan şeyden vazgeç. (Câmî, nr. FY494, 3b)

المستشار المؤمن

هر که در مشورت امین تو شد*گر چه باشد امان روی زمین
چون نهان دارد آنچه مصلحتست*خاینش خوان به حکم دین نه امین

“Kendisine danışılan, kendisine güvenilendir.”

Meşverette kendisine güvendiğin kimse, her ne kadar yeryüzünün emini olsa bile, Eğer gizli kalması gereken bir işi açıklarsa, dinin hükmüne göre onu emin değil hain bil. (Câmî, nr. FY494, 4a)

الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ

ای شده محرم مجالس انس*راز هر مجلسی امانت تست
مکن افشای راز مجلس کس*زانکه افشای آن خیانت تست

“Meclislerde konuşulanlar emanettir.”

Ey dostluk ve huzur meclislerine sırdaş olan kimse, her bir meclisin sırrı sana emanettir. Kimsenin yanında meclislerin sırrını ifşa etme, çünkü onların sırrını söylemek hıyanet sayılmaktadır. (Câmî, nr. FY494, 4a)

السمّاح رباح

سود اگر بایدت ز مایه خویش*دست بخشش گشای و بخشایش
سودت اکنون ستایش و فردا*در جوار خدای آسایش

“Cömertlik kazançtır.”

Eğer servetinden kâr elde etmek istiyorsan, bağış elini aç ve bağışlamada bulun. Bu sayede şimdi (dünyada) övgüye ve yarın da (ahirete) Allah'ın yanında rahata mazhar olursun. (Câmî, nr. FY494, 4a)

الدِّينَ شَيْنُ الدِّينِ

نکشد بهر مال دینی رنج*هر که خواهد کمال بهره دین
چهره دین مکن به ناخن دین*تا نکاهد جمال چهره دین

“Borç, dinin yüz karasıdır.”

Kim kâmil manada dindar olmak istiyorsa, dünya malı için eziyet çekmez.

Dinin çehresini din turnağıyla kazma ki dinin çehresindeki güzellik ortadan kalkmasın. (Câmî, nr. FY494, 4b)

الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ

Sahibı Hırs ve Kanaat
صاحب حرص را ز خوان کرم* فیض احسان نمی رسد هرگز
به قناعت گرای کان مالیت* که به پایان نمی رسد هرگز

“İki kâinatın sahibi dedi: Kanaat tükenmez bir hazinedir.”

Tamahkâr ve hırs sahibi kimse Allah'ın kerem sofrasından asla istifade etmez. Kanaate yüzünü çevir, çünkü kanaat asla tükenmeyen bir maldır. (Câmî, nr. FY494, 4b)

الصَّبْحَةُ تَمْنَعُ الرِّزْقَ

Sabah Uykusu
ای کمر بسته کسب روزی را* صبح خیزی دلیل فیروزیت
بهر خواب صبح چشم مبنده* زانکه این خواب مانع روزیت

“Sabah uykusu rızka engel olur.”

Ey rızkını kazanmanın peşinde olan kimse, erken uyanmanın başarının işareti olduğunu bil.

Sabah uykusu için gözünü yumma, çünkü bu uyku rızka engeldir. (Câmî, nr. FY494, 4b)

آفة السماح المن

Sıhhat ve İyilik
کی به نعمت کمی شود دل گرم* چون ز منت کننده سردی
غیر باد خزان منت نیست* آفت روضه جوانمردی

“Cömertliğin belası, başa kakmadır.”

Yaptığı iyiliği başa kakan soğuk kimseye rağmen kim az olan nimetle mutlu olabilir?

Cömertlik bahçesinin afeti, minnet hazanın rüzgârından başka şey değildir. (Câmî, nr. FY494, 5a)

السعيد من اتعظ بغيره

Sıhhat ve İyilik
نیک بخت آن کسی که می نبرد* رشک بر نیکبختی دگران
سختی روزگار نادیده* پند گیرد ز سختی دگران

“Bahtiyar, başkasından ibret alan kimsedir.”

Bahtiyar olan kimse diğerlerinin mutluluk ve saadetini kıskanmaz.

Zamanın sıkıntısını görmeden, diğerlerinin sıkıntısından ders alır. (Câmî, nr. FY494, 5a)

كفى بالمرء اثماً أن يحدث بكل ما سمع

Sıhhat ve İyilik
مرد را بس همین گنه که قدم* از مقر امان نهی بیرون
هر چه آید درون ز روزن گوش* از ممز زبان دهد بیرون

“Her işittiğini söylemek, insana günah olarak yeter”

Ayağını emniyet karargâhından dışarı çıkartan adama bu günah olarak yeter. Kulak deliğinden içeri giren her şey, ağız ve dil yoluyla dışarı çıkar. (Câmî, nr. FY494, 5a)

كفى بالموتِ واعظاً

چند گیری به مجلس واعظ*پای منبر پر گرفتن پند
وعظ تو بس به مرگ همسایه*گریه نوحه گر به بانگ بلند

“Öğüt verici olarak ölüm yeter.”

*Vaaz meclisinde minberin yanında öğüt almak için daha ne kadar bekleyecek-
sin?*

*Sana vaaz olarak komşunun ölümü nedeniyle ölü ağlayıcısının yüksek sesle
ağıt yakması yeter.* (Câmî, nr. FY494, 5b)

خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ

ای که پرسى که بهترین کس کیست*گویم از قول بهترین کسان
بهترین کس کسی بود که ز خلق* بیش باشد به خلق نفع رسان

“İnsanların hayırlısı, insanlar için en faydalı olanıdır.”

Ey en iyi insan kimdir diye soran kimse, sana en iyilerin sözüyle söyleyeyim:

En iyi insan, halka diğerlerinden daha fazla yararı dokunan kimsedir. (Câmî,
nr. FY494, 5b)

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلُقِ

تا خدا دوست گیردت با خلق*یک دل و یکزبان و یکرو باش
شاد طبع و شکفته خاطر زی*نرم خوی و گشاده ابرو باش

“Allah, gönül alıcı ve güler yüzlü kimseyi sever.”

Allah halkla dostluk kuran ve gönül birliği, dil birliği içinde olan kulu sever.

*Daïma mutlu, neşeli ve sevinçli ol, şefkatli davran, güler yüzlü ve yumuşak
huylu ol.* (Câmî, nr. FY494, 5b)

مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ

رحم کن رحم زانکه بر رخ تو*در رحمت جز از تو نگشاید
تا تو بر دیگران نبخشایی*ارحم الراحمین نبخشاید

“İnsanlara acımayana Allah acımaz.”

*Merhamet et merhamet, çünkü senin yüzüne merhamet kapısını senden başkası
açmayacak.*

*Diğerlerine merhamet etmediğin ve bağışlamadığın sürece merhametlilerin en
merhametlisi Allah da seni bağışlamayacak.* (Câmî, nr. FY494, 6a)

الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ وَمَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ

هدف لعنت خدای آمد*دنیوی و هر چه هست در دنیوی

غیر ذکر خدا که صاحب ذکر*در دو عالم به رحمتست اولی

“Dünya lanetlenmiştir. Allah'ı anmaktan başka, onda ne varsa lanetlidir.”

Dünya ve dünyada bulunan her şey Allah'ın lanet okuna hedef oldu.

Çünkü zikir sahibi iki âlemde Allah'ın rahmetine daha layıktır. (Câmî, nr.
FY494, 6a)

لُعِنَ عَبْدُ الدِّينَارِ، لُعِنَ عَبْدُ الدَّرْهِمِ

گر چه هست آفتاب رحمت حق* شامل ذره ذره عالم

باد از آن دور بنده دینار* باد از آن دور بنده درهم

“Altın paraya kul olan lanetlensin, gümüş paraya köle olan lanetlensin.”

*Allah'ın rahmet güneşi âlemi zerre zerre kapsamıştır.
Dirhem ve dinara kul olanlar Allah'ın o rahmet güneşinden uzak kalacaklardır.* (Câmî, nr. FY494, 6a)

دُم عَلَى الطهارة يوسع عليك الرزق

ای کز آلودگی تو شب و روز * فاقه و فقر تو زیاده شود
بی طهارت مباش تا بر تو * روزی تنگ تو گشاده شود

“Temizlik üzere devam et; rızkın genişletilir.”

Ey gündüz ve gece boyunca temiz olmayan kimse, bu iş senin fakirlik ve yoksulluğunu artıracaktır.

Eğer dar rızkının genişlemesini istiyorsan, asla temizlikten ödün verme. (Câmî, nr. FY494, 6b)

لا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ

دیگر از وی مدار چشم وفا * هر که شد با تو در جفا گستاخ
زانکه هرگز دوباره مؤمن را * نگزد مار از یکی سوراخ

“Mümin bir yılan deliğinden iki kere sokulmaz.”

Bir defa vefasızlık gördüğün kimseden artık vefakârlık ümidi bekleme.

Çünkü yılan asla mümin kimseyi iki kere bir delikten sokmaz. (Câmî, nr. FY494, 6b)

العِدَّةُ دَيْنٌ

مرد را هر چه بگذرد به زبان * عیب باشد و رای آن گردن
وعده در ذمه کرم قرضست * فرض باشد ادای آن کردن

“Söz vermek, borçtur.”

İnsanın söylediği her şeyin tersini ve aksini yapması ayıptır.

Söz vermek, kerem sahiplerinin nazarında borç sayılmaktadır ve o borcu ödemek vaciptir. (Câmî, nr. FY494, 6b)

ليس الشديد بالصرعة إنما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب

پهلوان نیست آنکه در کشتی * پهلوان دگر ببندازد

پهلوان آن بود که گاه غضب * نفس اماره را زبون سازد

“Koç yiğit, güreşte yenen değildir. Koç yiğit, öfke zamanında kendisine sahip olandır.”

Pehlivan güreşte diğer pehlivanı yenen kimse değildir.

Asıl pehlivan öfke ve kızgınlık anında nefs-i emaresini kontrol ve muhafaza eden kimsedir. (Câmî, nr. FY494, 7a)

ليس الغنى عن كثرة العرض إنما الغنى غنى النفس

نه توانگر کسی بود که به مال * کار پرداز و چاره ساز شود

آن بود کز شهود فضل خدای * از زر و مال بی نیاز شود

“Zenginlik mal çokluğundan değildir; zenginlik gönül zenginliğidir.”

Zenginlik ve kendine yetmek mal ile iş görmek ve çare bulmak değildir.

Gerçek zengin, Allah'ın rızasını gözeterek mal ve paraya tamah etmeyendir. (Câmî, nr. FY494, 7a)

الْحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ

خرم مرد آن بود که در همه وقت* در حق خلق بدگمان باشد
در همه کار احتیاط کند* تا ز هر کید در امان باشد

“İşi sıkı tutma güvenmemedir.”

Tedbirli insan her zaman insanlar hakkında uyanık olandır.

Bu sebeple her hile ve adatmadan emin olmak için bütün işlerde ihtiyatlı davranır. (Câmî, nr. FY494, 7a)

العلم لا يحل منه

ای گرانمایه مرد دانشور* که ترا علم دین بود معلوم
مستعد را از آن مشو مانع* مستحق را از آن مکن محروم

“Bilginin esirgenmesi helal olmaz.”

Ey değerli ve kıymetli adam, senin din ilmin somut ve belirgindir.

İstidat sahibi kimseyi engelleme ve onu müstahak olandan da mahrum etme. (Câmî, nr. FY494, 7b)

الكلمة الطيبة صدقة

سخن نرم گوی با سائل* گر ز مالش نمی دهی نفقه
زانکه در روی اهل حاجت هست* قول خوش از مقوله صدقه

“Tatlı söz sadakadır”

Eğer ihtiyaç sahibine malından vermiyorsan, bari yumuşak söz söyle.

Çünkü muhtaçlara söylenen güzel söz sakada nevindedir. (Câmî, nr. FY494, 7b)

كَثْرَةُ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ

خرم آنکس که بهر زنده دلی* زیر لب خنده را بمیراند
خنده کم کن که خنده بسیار* صد دل زنده را بمیراند

“Çok gülmek kalbi öldürür.”

Mutlu kimse gönlün diriliği için, dudağının altında gülmeyi öldürür.

Az gül, çünkü çok gülmek, yüz diri kalbi öldürür. (Câmî, nr. FY494, 7b)

الجنة تحت اقدام الامهات

سر ز مادر مکش که تاج شرف* گردی از راه مادران باشد
خاک شو زیر پای او که بهشت* در قدمگاه مادران باشد

“Cennet annelerin ayakları altındadır.”

Anneye karşı gelme, çünkü şeref tacı annelerin yolunun tozundandır.

Annenin ayağının altında toprak ol, çünkü cennet annelerin ayağının altındadır. (Câmî, nr. FY494, 8a)

البلاء موكل بالمنطق

هر که شد مبتلا به پر گویی* به بلای عجب گرفتارست
هر بلایی که می رسد بکسان* بیشتر از ممرِ گفتار است

“Belâ, söze vekil kılınmıştır”

Her kim gevezeliğe giriftar olursa, acayip bir belaya müptela olur.

İnsana gelen her bela çoğunlukla söylediği sözden kaynaklanır. (Câmî, nr. FY494, 8a)

النظرة سهم مسموم من سهام ابليس

ديدن زلف و خال نامحرم*دانه كيد و دام تلبيس است
هر نظر ناوكيست زهر ألود* كه ز شست و كمان ابليس است

“Bakış, şeytanın oklarından zehirli bir oktur.”

Namahremın saç, zülüf ve benini görmek, hile ve aldatma tuzağı ve şeytanın pususudur.

Her bakışı şeytanın yay ve okçu yüksüğünden atılan zehirli bir oktur (Câmî, nr. FY494, 8a).

لايشبع المؤمن دون جاره

هر كه در خطه مسلماني*باشد از نقد دين گرانمايه
كى پسندد كه خود بخسبد سير*بتشيند گرسنه همسايه

“Mümin, komşusu açken kendi karnını doyurmaz.”

Müslümanların ülke ve toprağında bulunan kimse takva bakımından değerli ve muhteremdir.

Kim komşusu aç otururken, kendisi tok uyumayı sever? (Câmî, nr. FY494, 8b)

تمت ترجمه هذه الاربعة بتوفيق من هو خير الناصر و معين

سنه ست و ثمانين و ثمانمايه. متع الله بها كل فريق و فيه

الحمد لله على الاتمام و الصلوة و السلام على محمد و آله البررة الكرام.

Yardım ve iane edenlerin en hayırlısı Allah'ın tevfiği ile bu Erbain'in tercümesi 886'da bitti. Allah onunla her fırka ve birliği (grubu)n faydalanmasını sağlasın. Tamamına erdirdiği için Allah'a hamd olsun. Salat ve selam Muhammed ve onun kerim ve iyi olan ehline olsun (Câmî, nr. FY494, 8b).

6. Sonuç

Peygamber efendimizin dinî konular hakkındaki kırk hadîsini başkalarına öğretmek ve ezberlemenin diğer dünyada büyük mükâfata vesile olacağı rivayetinden dolayı birçok Müslüman şair *Çihl Hadîs* derlemiştir. *Çihl Hadîs*ler konu itibarıyla İslam'ın şartları, Kur'an'ın faziletleri, Hz. Peygamber ve ashabını, tasavvufa dair konuları, beldelerin faziletleri gibi hususları içine alacak şekilde derlenmiştir. İran edebiyatında bu türden en önemli eseri Câmî kaleme almıştır. Câmî'nin *Çihl Hadîs*'i seksen beyit ve kırk hadîsten oluşmaktadır. Câmî ilk önce hadîsi Arapça yazmış, ardından o hadîsin manasını beyan eden iki Farsça beyit getirmiş, eserin başında ve sonunda mensur birer açıklamaya yer vermiştir. Câmî eserini oldukça sade, akıcı ve basit bir dil ile kaleme almıştır. Eserde süslü ve muğlak ifadeler yoktur, Arapça mazmunlar Farsça olarak ifade edilmiştir. Câmî eserde tek bir konu üzerinde yoğunlaşmamış, farklı konulardan seçilen hadîslere yer vermiştir. Güzel ahlak, cömertlik, iman, ilim, tövbe, cimrilik, düşmanlık, gülmek, uyku, ihtiyarlık, temizlik, açlık, hata,

ölüm, öğüt, ahiret, sünnete uyma, kibir, yalan, emanet, yardımlaşma, kanaat, temizlik, tedbir, söz vermek, dostluk, az yemek ve konuşmak, sadaka, doğruluk, sabır, helal kazanç gibi konuları eserinde dille getirmiştir. Câmî diğer manzum eserlerinin aksine bu eserde herhangi bir mahlas kullanmamıştır. Câmî'nin bu manzum eserini birçok Türk şair manzum olarak tercüme etmiş ve ona karşılık nazireler yazmışlardır. İranlı şair ve ediplerin *Çihl Hadîs* türüne ilgi göstermesinden dolayı, İran edebiyatında bu tür daha çok manzum olarak kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmedzâde, Seyyid Mustafa, (1393); “Çihl Hadîs”, *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C.12, Müessesesi-i Ferhengî-i Hünerî-i Kitâb-i Mercî', Tahran.
- Akkuş, Metin, (2007); *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası; Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum.
- Câmî, Abdurrahman, *Çihl Hadîs*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., nr. FY494, 1b-8b.
- Canım, Rıdvan, (2016); *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, İstanbul.
- Dâdbih, Asgar - Emîr Hüseyin Pürcevadî, (1379); “Nüreddin Câmî”, *Dâretü'l-Me'ârif-i Câmî '-i İslâmî*, C. 4, Tahran.
- Devletşâh, (1337); *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ'*, nşr. Muhammed Abbâsî, Tahran.
- Dihhudâ, Alî Ekber, (1998); *Lügatnâme*, C. 5, Dânişgâh-ı Tahran Müessesesi-i Lügatnâme-i Dihhodâ, Tahran.
- Hakikat, Abdülfî, (1368); *Ferheng-i Şâ'irân-i Zebân-i Pârsî*, Tahran.
- Hânlerî, Zehrâ, (1347); *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran.
- Hatipoğlu, İbrahim, (1991); *İmam Nebevî, Kırk Hadîs Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul.
- Kara, İsmail, (1981); “Hadîs-i Erba'in” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.11, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karahan, Abdülkadir, (2002); “Kırk Hadîs” *DİA*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Karahan, Abdülkadir, (1954); *Türk- İslam Edebiyatında Kırk Hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul.
- Kazâî, Hâdî, (1386); *Zindegînâme-i Şâ'irân ve Nivisendegân*, Tahran.
- Kılıç, Müzahir, (2001); “Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadîsler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum.
- Mermer, Ahmet & Neslihan Koç Keskin, (2005); *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Muhabbetî, Mehdî, (1993); “Câmî Nüreddin Abdurrahman b. Ahmed”, *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Müessesesi-i Ferhengî-i Hünerî-i Kitâb-i Mercî, C.9, s.109-11, Tahran.
- Okumuş, Ömer, (1993); “Abdurrahman Câmî”, *DİA*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender, (2002); *Ansiklopedik Divan Sözlüğü*, L. M. Yayınları, İstanbul.
- Safâ, Zebihullâh, (1369); *Târîh-i Edebiyât Der İran*, c.4, İntişarât-i Firdevsî, Tahran.
- Söylemez, İdris (2017); *Türk İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadîsler*, Dok. Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Şâfiî, Hüsrev, (1380); *Sad Şâ'ir*, Tahran.

Abdurrahman Câmî, Çihl Hadîs, İstanbul Üniversitesi
Nadir Eserler Ktp., nr. FY494, 1b-2a.